

A tervezet fontosságát látjuk abban is, hogy a szerkesztő olyan emlékek közlését is tervebe vette, melyek még első közzétételükre várnak, és olyanokat is, melyeket modern kultúránk megrongált, tönkre tett. A megjelent füzet és a többi füzetek képeit is nagyrészt a szerkesztő készítette, és a felvétel évszámát a leírásokban a tárgy megnevezése után zárójelben közli.

Az előttünk fekvő füzet, a II. kötet 2. fasciculusa, a profán és katonai építményeket foglalja össze. A leírások csak a legszükségesebb adatok felsorolására szorítkoznak az objektum rövid, pregnáns leírása mellett: méretek, az emlék keletkezésének ideje, az építési anyag felsorolása, a feltárás ideje, bibliográfia. A füzetben az utcák, terek (agorák), színházak, stadionok, palaistrák, vásárcsarnokok, cisternák, lakó- és vendégházak, sírok erősségek és bástyatornyok bemutatását kapjuk, köztük sok olyant, amelyekkel itt-ott régebbi és újabb folyóiratok hasábjain találkozunk, vagy amelyekről ásatási jelentések útján tudunk, de képüket eddig sehol nem láthattuk.

Hangsúlyozzuk megégyeszer: H. F. Mussehe „Monumenta graeca et romana”-ja hiányt pótol, és ott a helye az egyetemek és muzeumok könyvtáraiban.

Oroszlán Zoltán

A. Greifenhagen, Ein Satyrspiel des Aischylos? (118. Winckelmannsprogramm der Archäologischen Gesellschaft zu Berlin) Berlin, 1963. De Gruyter, 41 lap, 4 tábla.

Az évszázados hagyományú berlini Winckelmann-ünnepségek 1961. évi előadásán az előadó, A. Greifenhagen, a nyugat-berlini antik gyűjtemény vezetője, az antik vázafestészet neves kutatója a szokásnak megfelelően egy ritka és nehezen értelmezhető új emléket mutatott be és interpretált. A most nyomtatásban megjelent előadás tárgya a nyugat-berlini múzeum egy új szerzeménye: egy attikai vörösalakos kancsó, amely i. e. 460 körül készült, és az ún. Altamura-festő kezeműve. A kancsó képének középpontjában Dionysos hatalmas álló alakja van, előtte négy kis méretű szatír-alak fut, fáklyával a kezében, a jobb szélén álló, kerítéssel körülvett oltár felé, amelynek korlátján trombitát fújó Silénos-figura látható.

Fáklyás versenyfutást Athénben ebben az időben az írott források tanúsága szerint három ünnepen rendeztek: a Panathénaia, a Héphaisteia és a Prométheia ünnepén. Dionysos-ünnepen rendezett fáklyás versenyfutásról nem tud az antik hagyomány. Greifenhagen, mint-hogy szerinte a vázafestő aligha vitte át magától az ünnepi szokást a dionysosi szférába, arra gondol, hogy a képet egy szatírdjáték inspirálta. Bár a kép alakjai nem viselnek álarcot, ez nem zárja ki az értelmezés lehetőségét; a Silénos ebben az esetben karvezetőként szerepelne, Dionysos pedig mint a szatírok ura s egyszersmind mint az ünnep és a színdjáték istene állna a jelenet közepén.

Ez a feltevés, tekintettel arra, hogy az attikai vörösalakos vázakon igen nagy számban találhatók szatírdjáték-ábrázolások (vö. F. Brommer összefoglaló munkáját: Satyrspiele, Berlin 1959), igen valószínű. Jóval bizonytalanabb talajon mozog a szerző, mikor megkísérli meghatározni, melyik szatírdráma emlékét őrzi a vázákép. Ő maga is csak kérdőjellel mer Aischylos egy elveszett szatírdjátékára gondolni, amelynek azonban egyelőre egykori létezésé is csak feltevés marad. Jobb, ha nem követjük a szerzőt ezen a rendkívül bizonytalan úton, amelyre ő is csak a legnagyobb óvatossággal lépett; így is megmarad a füzet érdeméül egy új és egyedül álló ábrázolású antik váza első bemutatása és lényegében meggyőző interpretálása.

Szilágyi János György

Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen. Band 5. *Willi Wegewitz*, Die Urnenfriedhöfe von Dohren und Daensen im Kreis Harburg. Hildesheim 1961. August Lax Verlag. 64 lap, 18 kép, 42 tábla.

Band 6. *Willi Wegewitz*, Der Urnenfriedhof von Ehestorf—Vahrendorf im Kreise Harburg aus der vorrömischen Eisen- und der älteren römischen Kaiserzeit.

Hildesheim 1962. August Lax Verlag. 104 lap, 10 kép; 64 tábla.

Az Alsó-Elba-vidék langobard urnatemetőinek a második világháború alatt félbeszakadt közzétételének folytatását üdvözölhetjük a két szoroson összetartozó szép kötetben. Az új temetőket az 1951-től meginduló nagyarányú leletmentések hozták napvilágra. A most ismertetendőkön kívül még három nagyobb késő La Tène-kori —kora-császárkori urnamezőt tártak fel: a Hamburg-marmstorfit és langenbeckit (összesen 532 sírral) és az utóbbi években már tervszerűen ásott rendkívül gazdag és fontos putensenit. Ezek közzétételét a következő kötetekben ígéri a szerző: aki csak e feladat elvégzése utánra tervezi az Alsó-Elba-vidéki langobard ós- és korai történet összefoglaló megrajzolását. — E program ismeretében érthető, hogy a jelen két monográfia elsősorban pontos, részletes és alapos anyagközlésre törekszik s nem a langobard kérdés revíziójára.

A most közrebocsátott temetők lelőhelyeit évtizedek óta számontartotta már a kutatás, egyikben-másikban kisebb-nagyobb ásatások is folytatók. A szerző ismeretességüket így mindenkor a kutatás történetével kezdheti. Utána kerül sor az utóbbi évek rendszeres feltárásának leírására. Az anyagközlés elve mindkét monográfiában azonos: a kutatástörténetet sorrendben a régi majd az új ásatások anyagának katalógusa, illetve sírleírása követheti. A teljes leletanyagot év- és sírsorrendben rendezett kitűnő rajzos táblákon hozza. A munka második részében az ásatási megfigyeléseket, temetkezési szokásokat és rendszert ismerteti, majd az anyagot nagy időrendi egységek szerint csoportosítja. Ezt a részt a kerámika és a fémtárgyak, időrendi sorrendben elhelyezett fényképes táblái illusztrálják.

A mi problémáinktól távolabb eső Dohren és Daensen urnatemetője (236 és 48 sír) a langobard föld őstörténetébe világít be. Kezdetük (az északi értelemben vett) bronzkor és korai vaskor határáig nyúlik vissza, legkésőbbi sírjaik a késő vaskori Jastorf fokozatba tartoznak. A szerző szerint a temetők legkorábbi leletanyaga arra utal, hogy a bronzkori lakosság élete töretlenül folytatódott a korai vaskorban.

A leletek túlnyomó része edény: urna és fedőtál. A fémeket csupán ékszerek: bronzból, később vasból készült egyszerű tűk, övkapocsok, fibulák képviselik. Fegyveres sírok az Alsó-Elba vidékén az i. sz. I. századi Seedorf fokozat előttről eddig nem ismeretesek, ezért nem teljesen világos számomra miként vezet vissza Wegewitz a császárkori ékszermellékletes női és fegyvermellékletes külön férfi temetők kialakulását erre az időre.

A két temető a Jastorf b. fokozattal megszokadt. Olyan, meglehetősen általánosnak látszó, törés játszódhatott ekkor le az Alsó-Elba vidéki lakosság életében, mint a korai császárkor végén, amikor a régi temetkezőhelyek hasonló tömeges felhagyását lehet megfigyelni. E jelenségek szerintem történelmi magyarázatot kívánnak. Wegewitznek az a feltevése, hogy az északi földművelés fejlettsége még nem tette lehetővé az állandó falvak kialakulását elvileg elfogadható (bár pl. a vahrendorfi temetőben közel 600 év temetkezése van együtt!), ezeket az általános szakaszos töréseket mégsem tisztázza teljesen megnyugtatóan.

Mind a Pannónia előterében élt quadok, mind a Pannóniában a VI. század elején feltűnő langobardok előtörténete szempontjából nagyon fontos kutatásunk számára az ehestorf—vahrendorfi temető. A Kiekeberg északi oldalán fekvő nagy kiterjedésű urnamező több, mint 100 éve ismert. 1906, 1911 és 1941—42. években gyűjtések, gyűjtő- és leletmentő ásatások történtek területén. Nagyobb mérvű feltárására 1951—53-ban került sor, amikor is a temetőnek mintegy 1/3-át sikerült módszeresen átkutatni és eredményeként 1021 temetkezést (közte 69 ún. szórthamvasztásos sírt) feltárni. A temető keleti és déli oldalát azonban még a jövőnek kell felkutatnia.

A vahrendorfi temető az Alsó-Elba-vidék jelentős urnamezői közé tartozik. A késő La Tène korszaktól kezdve a korai császárkor végéig tartalmazott sírokat. Típusára nézve fegyvermellékletes férfi temető.

Vahrendorfban a temetkezés a Jastorf b. fokozat néhány urnájával (15 sír), valójában azonban a következő Ripdorf fokozattal kezdődik (176 urna). A sírok zöme a Seedorf fokozatba tartozik, amely az i. e. I. és i. sz. I. századok körüli évtizedeket tölti ki. Az eddig feltárt területen a temetkezés erősen lecsökken a korai római-kor derekán (53 urna), a legkésőbbi sírokat az ún. „svéb fazekak” szórványos fellépése jelzi. Wegewitz feltételezi, hogy az utóbbi edénytípus mintegy átmenetet — összekötő szálát jelezhet a Kiekeberg DK-i szélén talált IV—VI. századi urnasírokhoz. E hosszú életű edényforma azonban, újabb ásatások nélkül, önmagában a közvetlen összeköttetést egyelőre alig bizonyíthatja.

A feltárt területen az urnák rendkívül sűrűn helyezkednek el. Az egymást követő korszakok temetkezései — éppúgy, mint más germán urnatemetőkben — ugyanazon a területen egymásra „rétegződve” helyezkednek el anélkül, hogy egymást különösképpen zavarnák, ami a sírok egykorú megjelölésére utal. Fontos és érdekes az a megfigyelés, hogy az ún. szórthamvasztásos sírok valójában fa edényben történt temetkezések maradványai.

A vahrendorfi temető — összehasonlítva a harsfeldi hamburgi és putenseni fegyveres temetőkkel — határozottan szegénynek mondható. A sírok több mint 90%-a melléklet nélküli, amelyek legfeljebb felnőt és gyermek temetkezések szerint választhatók szét a mindenkori gramnyi pontossággal közölt hamumennyiség alapján. A Vahrendorfban temetkező közösség vezetőit a négy bronzedényben eltemetett halottban sejtethetjük. Közülük kiemelkedik egy pompás capuai vödör. Két rangos halottat a szerintem langobard eredetű (Eggers 5. és 6. típusú) vasszegélyes bronz bográcsokban temettek el.

A közösség vezető rétegét a fegyveres sírok jelzik, alig 30—40 harcos, tehát az eddig feltárt sírok 2—3%-a. Karddal eltemetett ezek között sem akadt, bár két sírban

talált késő La Tène típusú kardlanc-szem továbbá a putenseni ásatások során sírablásra utaló új megfigyelések alapján kardok egykori eltemetésével számolni lehet. Néhány gazdagabb harcos sírban lándzsát, gerelyt és pajzsdudort vagy több lándzsát is találtak, tehát a szabad harcos teljes fegyverzetét, a legtöbb esetben azonban a felsoroltak közül csak valamelyik, többnyire a lándzsa került a sírba. Előfordult pajzsdudor pajzsfogó nélkül és viszont — az ilyen hiányosságokat a hamvasztásra lehet visszavezetni. A fegyverzetet a germán harcos szokásos felszerelése: néhány olló, borotva, ár, fenékkő egészíti ki — még a fegyveres sírokhoz képest is meglehetősen kis számban. Ugyanez vonatkozik a viseletre, amelyre csak néhány késő La Tène és kora császárkori típusú fibula utal. Helyesen állapítja meg tehát Wegewitz, hogy a vahrendorfi temetőben szegény lakosság és vékony vezető rétege temetkezett.

A Duna-vidéki kutatáshoz is nyerünk néhány fontos és érdekes adatot a vahrendorfi temetőből. Néhány kora császárkori urnája a langobard és quad temetőkben gyakori talpas serlegforma előfordulását szaporítja. A malackai quad harcos felszereléséhez jó párhuzamokat találunk a 84. sír pajzsdudorjában, a 364. sír lándzsájában és az 580. sír kopjájában. Történetileg még fontosabbak azok az új párhuzamok, amelyeket a kálozi A. sír harci felszereléséhez nyerünk. Pajzsdudorjának jó megfelelője a vahrendorfi 612. sírban talált, nemcsak alakja, de bronzal bevont gombjai révén is. Pajzsfogója az 580. sírével, lándzsája a 371. és 684. sírokéval rokon.

Az ismertett módszeresen ásott, példásan és ízléses köntösben közzétett urnatemetők máris számos új adattal, szemponttal és gondolattal gazdagították langobard kutatásunkat. Érthetően nagy várakozással tekintünk tehát Wegewitz professzor további anyagközlései és alapvetőnek ígérkező összefoglaló műve elé.

Bóna István